

De VOC loge van Wingurla

‘een prachtig gebouw, het mooiste dat in India te vinden is’¹

F.F. Ambagtsheer en L.B. Wevers

Inleiding

Naar de geschiedenis van de VOC is de laatste decennia veel onderzoek verricht. Hierbij krijgen met name de handel in specerijen op de Molukken en ‘het tegenwoordige Indonesië’ de meeste aandacht. Veel minder bekend is de voornamelijk inter-aziatische handel van de VOC, waarbij via een uitgebreid netwerk de meest uiteenlopende producten in Azië vervoerd en verhandeld werden, en niet zo zeer naar Europa geëxporteerd werden.

De VOC-vestigingen in India waren voornamelijk op deze inter-aziatische handel gericht. Zij behoren tot de allereerste vestigingen naast die op de Molukken, omdat de Indiase producten – vooral in het begin van de zeventiende eeuw – als ruilmiddel fungeerden voor de begeerde specerijen. Het betrof hier onder andere de textielproducten van de Coromandelkust, zoals de ‘chitzen’ en ‘lijwaaten’, maar ook producten als indigo, natuursteen en koper werden vanuit Voor-Indië naar de specerij-eilanden verscheept. De vroege stichting van bijvoorbeeld de vestiging te Masulipatnam in 1605 – drie jaar na de oprichting van de VOC – is dan ook niet zo verwonderlijk.²

Wingurla – het tegenwoordige Vengurla – was één van de weinige Indiase factorijen, die naast hun handelsfunctie tevens een politieke functie kenden.³ Dit komt enerzijds door de geïsoleerde ligging tussen de kusten van Surat en Malabar, waardoor het ‘Opperhoofd’ aanvankelijk direct aan Batavia rapporteerde, en niet ressorteerde onder de directie van bijvoorbeeld Malabar. De zekere mate van autonomie van Wingurla is ook gerelateerd aan het feit dat het reeds in 1637 gesticht werd, een kleine twintig jaar eerder dan de meeste VOC-vestigingen op Malabar.⁴ Anderzijds verklaart de ligging – circa 60 kilometer ten noorden van Goa – nog beter het politieke belang van deze loge (afb. 1). Wingurla was de VOC-vestiging, die het dichtst bij het Portugese machtscentrum Goa was gelegen⁵; van hieruit kon in de veertiger en vijftiger jaren van de zeventiende eeuw deze grootste bedreiging van de VOC nauwlettend gevolgd worden, totdat omstreeks 1663 bij de slag om Cochin de Portugese macht definitief gebroken was.

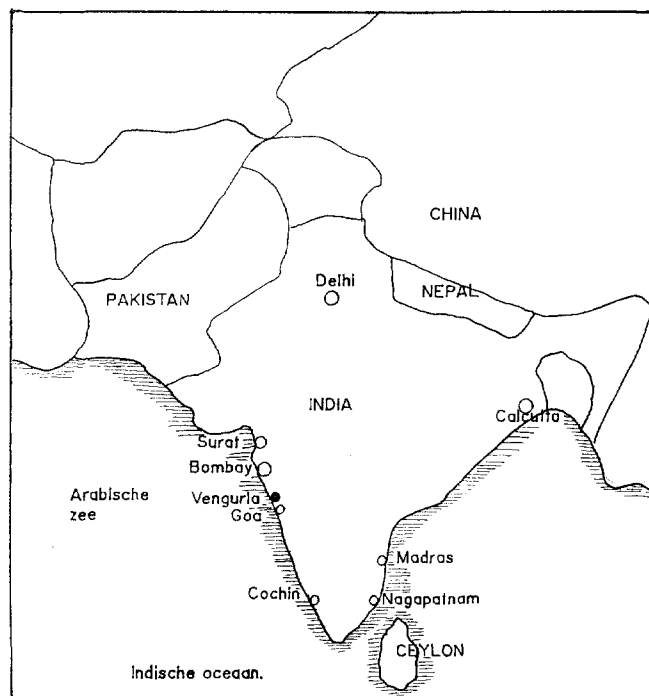
De stichters van de loge in 1637 hebben blijkbaar de bedoeling gehad het strategische en handelsbelang ervan middels de architectuur van het gebouw te onderstrepen. Onder de zeer sobere VOC-architectuur is deze loge met zijn

gewelven en cassette-stucwerk werkelijk een zeer uitzonderlijk fraai gebouw. Interessant is het gegeven dat de tijdgenoten dit ook al inzagen, aangezien Valentijn in 1726 schreef over ‘een prachtig gebouw, het mooiste dat in India te vinden is’.

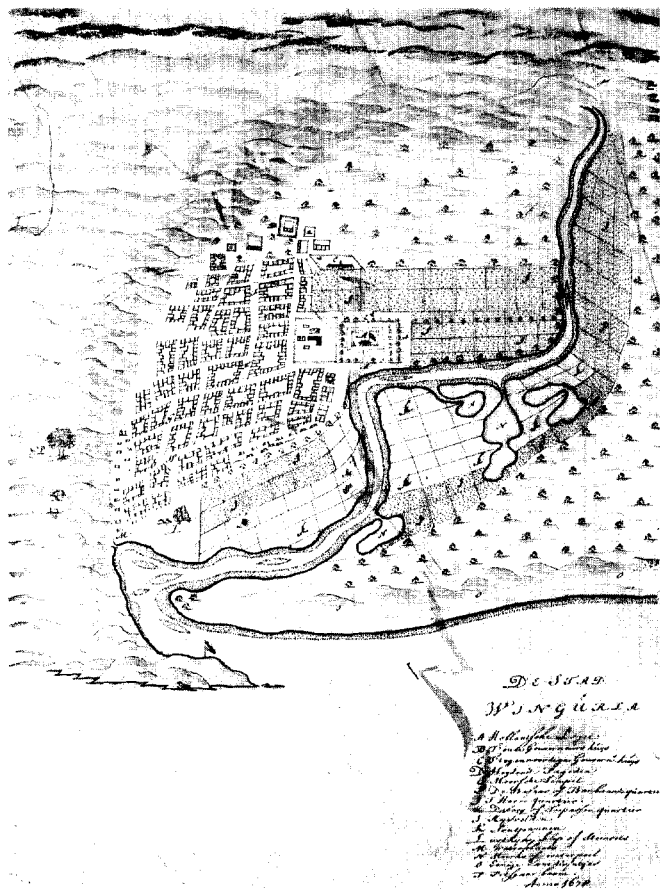
Hoewel het belang van de loge na 1663 sterk verminderde, werd het gebouw nog verscheidene malen aangepast en vernieuwd. Hierdoor is een interessante bouwgeschiedenis ontstaan, die hierna besproken zal worden.

Ligging van de ‘De Stad Wingurla’

Het stadje – gelegen tussen een heuvelrug en een riviermonding – kende in de zeventiende eeuw een structuur met onregelmatige vierkante en rechthoekige bouwblokken. Deze si-

Afb. 1. Situatiekaart van India. De loge van Wingurla is gelegen in het huidige dorp Vengurla aan de noordwestkust van India, tussen Goa en Bombay (tek. F.F. Ambagtsheer).

Afb. 2. 'De Stad Wingurla'. Tekening door Isaak de Graaf, 1678. (Collectie ARA, VEL 885).

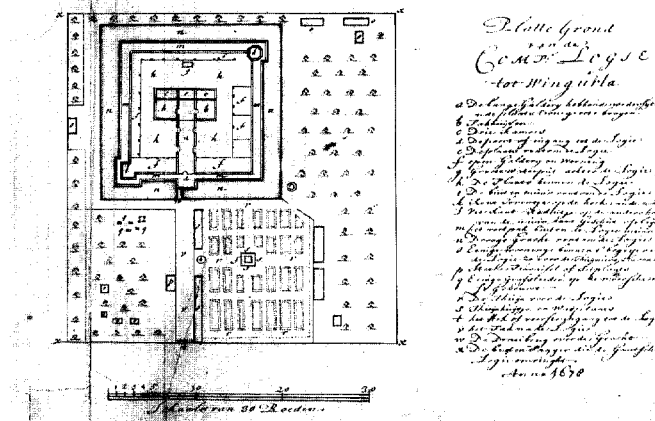
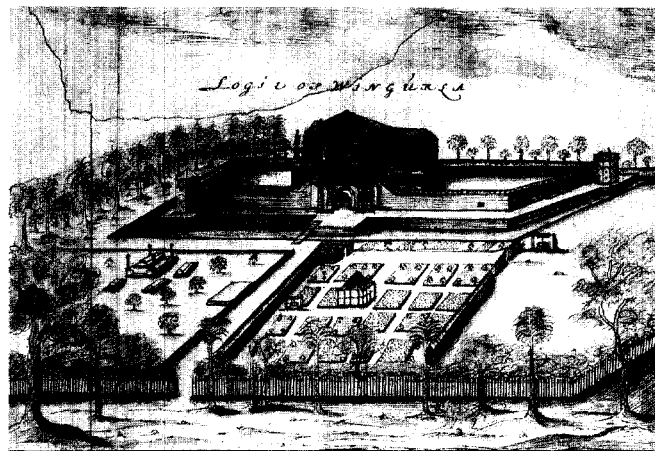
tuatie is goed herkenbaar op de tekening uit de Atlas van Isaak de Graaf van 1678 (afb. 2).⁶ Zoals op veel plaatsen in Zuid India was er hier een bevolking van Hindoes en Mohammedanen. Op de zeventiende-eeuwse tekening, vinden we de 'Heydens Pagoden' – de Hindu-tempels – aan de oostzijde van de stad. Het 'Moers quartier' lag in het noorden, tegen de heuvelrug aan, maar merkwaardigerwijze is de moskee ('Moorsche Tempel') niet op de tekening aangeduid. Aan de zee zijde bevond zich het 'Daboos of Toepassen quartier', waar de Indiërs van Portugese afkomst woonden.⁷ Het centrum van de stad was de bazaar, die de grootste oost-west straat omvatte.

De Hollandse loge was gelegen aan de zuidzijde van de stad, juist aan de rechter oever van de rivier. Deze ligging – juist één à twee kilometers vanuit de kust stroomopwaarts is min of meer klassiek voor de Indiase VOC-factorijen, die hierdoor redelijk beschermd en toch dicht bij de open zee lagen. Tussen de loge en de stad lag in 1678 nog het 'oude Gouverneurs Huys', terwijl het toenmalige 'Tegenwoordige Gouverneurs Huys' meer oostelijk was gelegen aan het eind van de stad.

Binnen de directe omgeving van de stad lagen de rijstvelden en de zoutpannen. Beide lagen direct aan de rivier, waarbij de rijstvelden hoger en verder stroomopwaarts gesitueerd waren. Op de linker oever lagen nog enkele waterpoelen, terwijl de 'Waterplaats' zich op de andere oever bevond, geheel aan de westzijde van de stad. Hier was ook de 'Uitkijk Klip of Steenrots', van waaraf men ongetwijfeld een goed zicht op de arriverende en vertrekkende schepen moet hebben gehad. Terwijl de noordzijde van de riviermonding door rotsen wordt gevormd, is de zuidzijde met zijn zandduinen aanzienlijk minder onherbergzaam. De zeventiende-eeuwse tekening laat tenslotte nog de 'Pitsjaur boom' zien, die stond op de noordelijke heuvelrug.

Deze hiervoor beschreven situatie van de VOC-tijd is eigenlijk nauwelijks veranderd, zij het dat wel de bebouwing zich heeft verdicht en uitgebreid.

Oorspronkelijk stond de loge, die met een droge gracht was omgeven en uitsluitend toegankelijk was via de draai- brug, op een groter kavel van 40 bij 40 roeden (ca. 150 m). Dit terrein was omheind met een palissade, die op de plattegrond van De Graaf de 'buyten Pagger' werd genoemd (afb. 3).

Afb. 3. 'Logie op Wingurla' & 'Platte Grond van de Comp's Logie tot Wingurla'. Tekening door Isaak de Graaf, 1678. (Collectie ARA, VEL 885.)

Rechts van de ingang lag de tuin (ca. 17 x 14 roede), waarin een waterput, een tuinhuisje en een wasplaats aanwezig waren. Links van de ingang lagen mohammedaanse graven, het 'Steene Plavaisel of Sitplaats', alsmede enkele woningen voor de tuiniers en de slaven van de loge. Gelijksoortige woningen bevonden zich nog op de zuidoostelijke hoek en aan de noordelijke rand van het terrein.

Deze directe omgeving van de loge – buiten de droge gracht – is inmiddels wel veranderd en deels bebouwd.

Geschiedenis

1637: vestiging van het eerste VOC kantoor

Terpstra vermeldt dat de VOC met de stichting van het kantoor te Wingurla in 1637 specifiek een Hollandse marinebasis tegen Goa beoogde.⁸ Volgens Terpstra stond deze plaats oorspronkelijk onder het gezag van de koning van Visiapour,⁹ Sultan Mahmud Adil Shah, aan wiens rijk de Portugezen in

1510 de stad Goa ontruikt hadden. De Sultan verleende de Compagnie inderdaad vrije handel en beloofde verdere samenwerking tegen de Portugezen. Als eerste hoofd van het kantoor werd de onderkoopman Pieter Paets aangesteld.

Het is merkwaardig dat er tot heden geen andere bronnen zijn die deze gegevens van Terpstra bevestigen. Aangezien de eerste contemporaine bron uit 1643 de loge wel vermeldt,¹⁰ mag men aannemen dat de huidige loge waarschijnlijk direct in 1637 of kort hierna gebouwd werd.

1654: het dagelijks leven op de loge

Een van de weinige bronnen over het dagelijkse leven op de loge is het 'Copie dagregister des comptoir Wingurla, 26 april – 31 juli 1654'. Dit werd geschreven door Leendert Jansz. van Tongeren, het opperhoofd van de loge in het rijk van Visiapour.¹¹

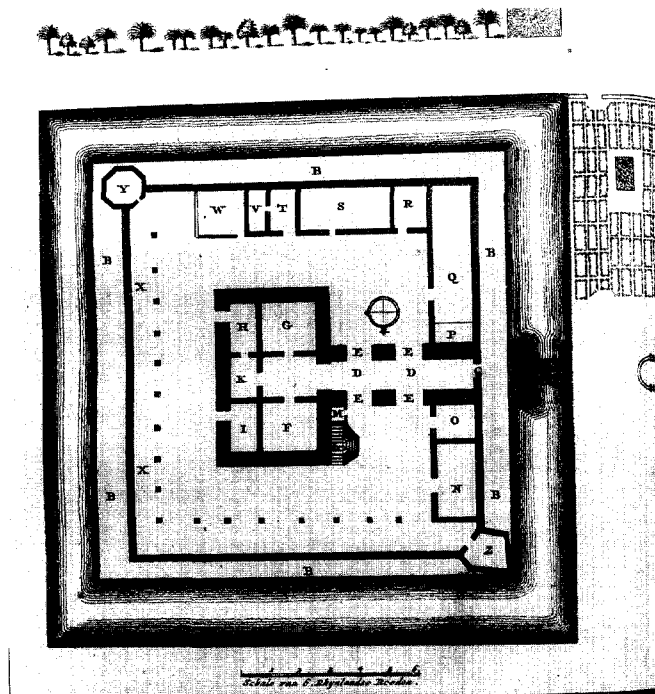
Hierin wordt voornamelijk de wisseling van de leiding van de loge besproken, waarbij de koopman Jacob Bacheracht vervangen wordt door het nieuwe opperhoofd Leendert Jansz van Tongeren. Hiertoe komt een vloot met 11 oorlogsjachten – die op weg is van Suratte via Ceijlon naar Batavia met de Commissaris Rijckloff van Goens naar Wingurla op 30 april 1654. De commissaris komt niet aan wal, maar ontvangt de betreffende personen op het oorlogsjacht Leen, dat 1 1/2 mijl in zee ligt. De nieuwe opperkoopman krijgt als seconde – de tweede man – de koopman Anthonij Rutgers, en verder nog 1 boekhouder, 1 assistent, 1 chirurgijn en 4 soldaten.¹²

In de dagregisters komt ook de vijandige relatie met de Portugezen goed naar voren. Zo wordt vermeld dat de vloot van Rijckloff van Goens slaags raakte ter hoogte van A(t)chera met een Portugese armada van 64 fregatten. Volgens het verhaal werden 40 schepen verwoest, 4 schepen werden opgebracht, terwijl er 20 schepen konden ontkomen. De schepen waren geladen met onder andere cocospitten, cardamon en peper. De compagnie had ook een spion in Goa, die Wingurla goed op de hoogte hield van de handels- en oorlogsactiviteiten aldaar.

In de dagregisters komt ook de afhankelijke relatie met de lokale machthebbers tot uitdrukking. Zo wordt de wisseling van de wacht in een kleine brief aan Settechan – waarschijnlijk de plaatselijke heerser – bekend gemaakt, waarbij men de hoop uitsprak dat men voortaan in goede alliantie tussen de anderen (lees: de overige compagnieën), onder zijn Excellentie's gunst en bescherming zal leven. Ook wordt de machthebber nog eens verklaard waarom men met de Portugezen was slaags geraakt.

Over de handelswaar van de loge zelf krijgen we geen goede indruk uit de dagregisters. Wel werd de loge geregeld door moorse kooplui aangedaan waarbij hun fregatten veelal rijst, kandij, amandelen, porceleinen schotels, teer, dadels, rozijnen en paarden meebrachten.¹³ Regelmatig moesten schepen de rede aandoen vanwege een tekort aan water.

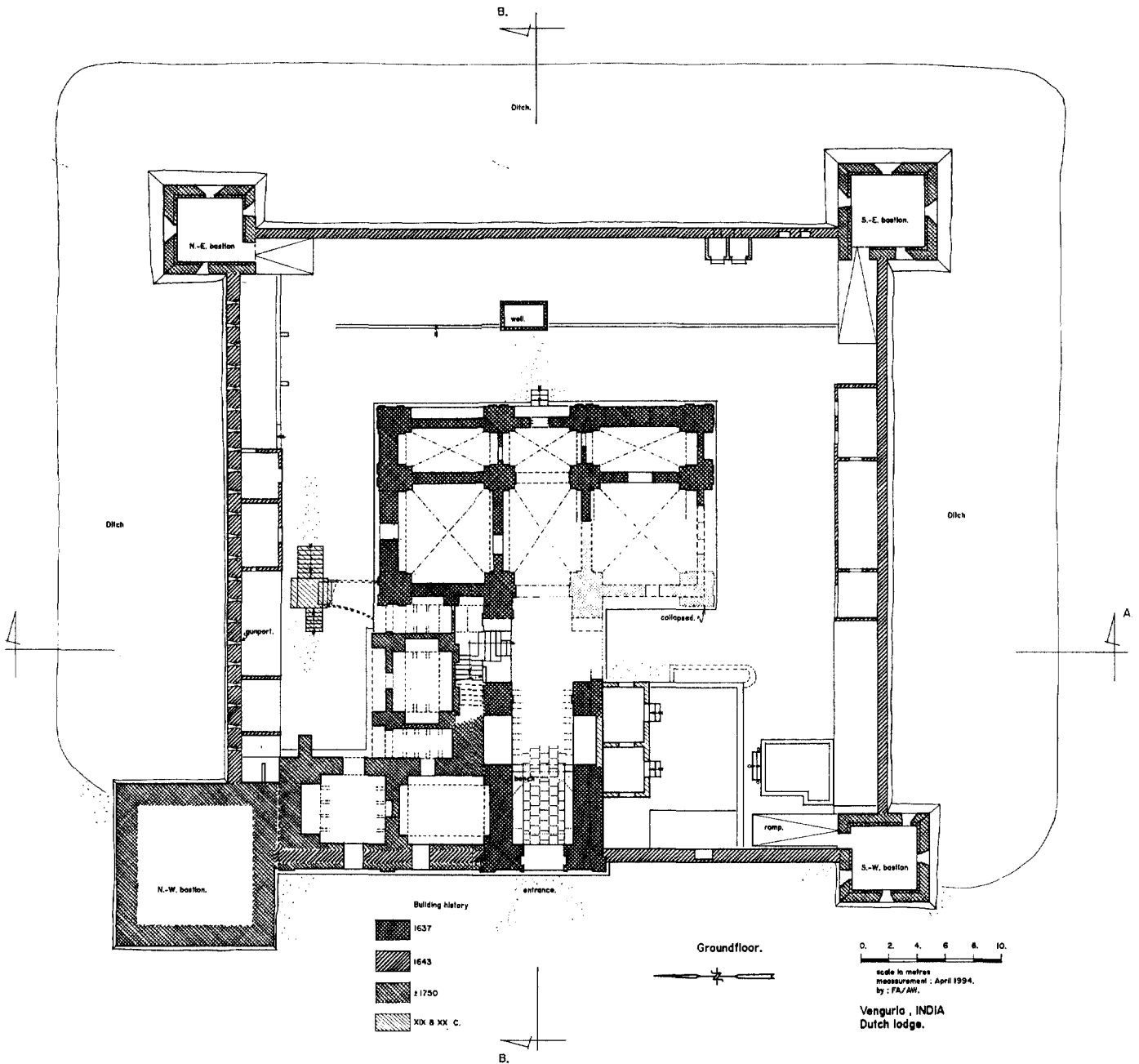
De nieuwe koopman Leendert Jansz. van Tongeren stelt direct op 1 mei 1654 – de eerste dag na zijn ambtsaanvaarding – dat de Compagnies Loge, die 'seer vervallen ende ont-ramponeert is' gerepareerd zal worden.

GROND TEEKENING VAN 'S COMP^s LOGIE OP WINGURLA IN HET RYCK VAN VISIAPOUR MET DE OMME STAANDE HUYSEN PUNTEN EN GRACHT ETC.

A. De Valkbrug en Ingang langs de Warr Zyde.	B. De Barn tuschen de Gracht ende Maer.	C. De Poort van de Logie.	D. Een doorgaande verweffel boven 't Sijle.	E. Vier open berggen op de Grand.	F. 't Kopen Pakhuys boven 't opperhoghe woning.	G. 't Aakelaars Pakhuys, boven	H. de tweede Turfhuys woning.	I. Thor de derde Turfhuys, boven de vierde lye woning.	J. Een vyfthuyt, boven een Coatsie.	K. Een doorgaend of open Gabeling.	L. Datsing van 't ghelede huys.	M. 't Nye Dingsen.	N. De Conduys.	O. De Waxe Camer of Kantsmalery.	P. De Wagen Camer.	Q. De Nederlandsche Soldate wachth.	R. De Coetschels Kamer.	S. Aakelaars Kamer.	T. Aakelaars Kamer.	V. De Aalstonten Kamer.	W. De Aakelaars Logie.	X. Een open Logie tot alder hande behouften.	Y. De Zuyt Oeff Ruut.	Z. De Noort West Ruut.

Afb. 4. 'Grond Teekening van 's Comps. Logie op Wingurla in het Ryck van Visiapour met de omme staande Huysen Punten en Gracht etc.'. Gravure naar een tekening van J. van Braam en G.O. Linden. (Uit: Valentijn 1726, deel IV, 2e stuk, 238.)

Afb. 5. Plattegrond van de begane grond, waarin aangegeven de fasering van de diverse bouw delen van de loge (tek. F.F. Ambagtsheer, 1995).

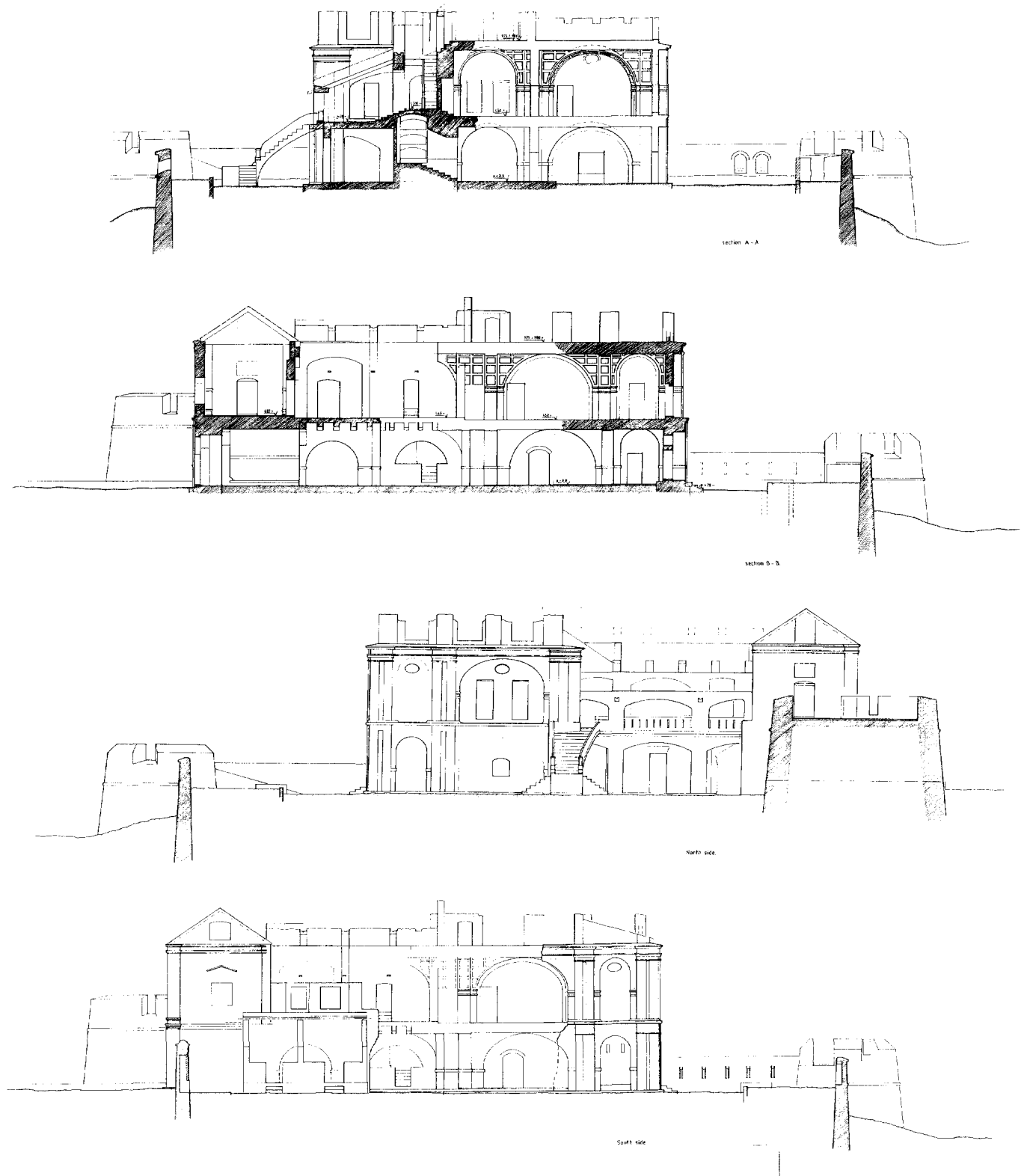
Tweede helft zeventiende eeuw

Wingurla behoorde tot één van de weinige winstgevende factoren van de Malabarkust, hoewel er ten gevolge van plaatselijke onlusten niet altijd handel mogelijk was. Zo werd er volgens een rapport van 1 februari 1656 een jaarwinst van f 20271-12-1 over het voorliggende jaar geboekt.¹⁴ Tot aan de oorlogsjaren 1661-63 loopt de winst verder op,¹⁵ waarna

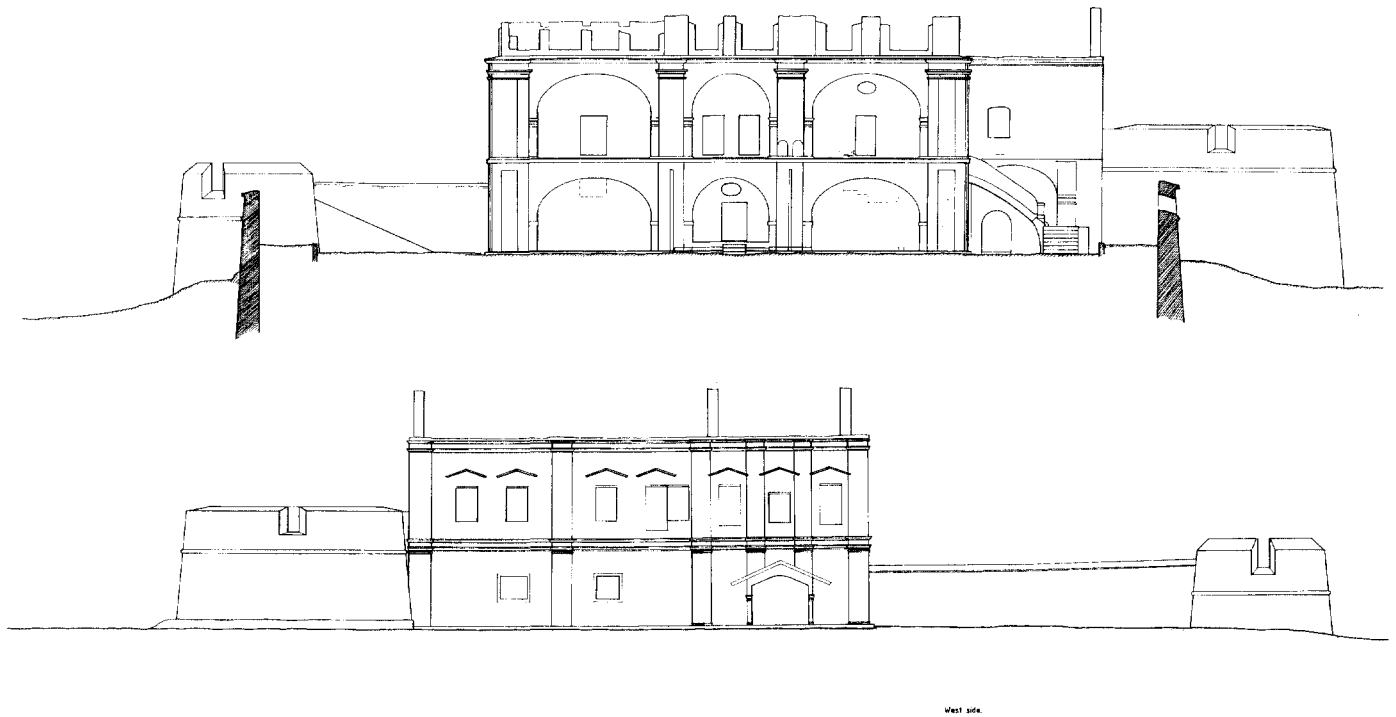
de handel omstreeks 1662 verslechtert.¹⁶

Na de verovering van het merendeel der Portugese vestigingen op de Malabarkust in 1663, blijft Goa als enige Portugese plaats over. Hoewel Goa geen directe bedreiging meer vormt, blijft het kantoor te Wingurla niet alleen gehandhaafd voor de inkoop van handelsgoederen, maar tevens om Goa in het oog te blijven houden.¹⁷

Wegens plaatselijke onlusten in en om Wingurla blijft de

Afb. 6. Opmetingstekening van de zuidgevels en de doorsneden van de loge (tek. F.F. Ambagtsheer 1995).

Afb. 7. Opmetingstekening van de oost- en westgevels van de loge (tek. F.F. Ambagtsheer 1995).

handel beperkt.¹⁸ Davies vermeldt zelfs dat de loge in 1664 en in 1675 verwoest zou zijn door lokale grootheden.¹⁹ Gezien de doorlopende activiteiten en de huidige bouwsubstantie is dit echter onwaarschijnlijk. Omstreeks 1673 wordt de toestand dermate onveilig door lokale rovers, dat men genoodzaakt is om de goederen naar Condewaer²⁰ te transporteren. Slechts één assistent en drie Nederlanders blijven tot bewaring van de loge achter.²¹

In hetzelfde jaar werd de vestiging Wingurla, die tot dan direct onder Batavia ressorteerde, onder de directie van Suratte geplaatst.²² Blijkbaar werd een directer beleid vanuit het relatief nabij gelegen Suratte wenselijk geacht voor de handelsactiviteiten. Het is aannemelijk, dat de directe controle door Batavia na het wegvallen van de Portugese macht in India niet meer noodzakelijk werd geacht. Een interessant gegeven is dat omstreeks 1674 de handel in Wingurla inderdaad weer hervat wordt.²³ Kort hierop, in 1676, werd Wingurla echter geplaatst onder de directie van Malabar.²⁴ Toch worden de winsten na 1675 minder en gaat de handelsfunctie uiteindelijk in de negentiger jaren van de zeventiende eeuw verloren.²⁵

Omstreeks 1688 is de macht van de Groot Mogol, die het gehele noorden van India beheerste, dermate belangrijk, dat de Compagnie vreest in geval van oorlog een groot deel van haar Indiase nederzettingen, waaronder Wingurla, te moeten verlaten.²⁶

1693: Overrompeling van de loge door de 'mogelsen veltheer Serbatchan'

In de bewaard gebleven brief van Jacob Trogh – resident op Wingurla – van 30 november 1694 wordt de overrompeling van de loge op 13 mei 1693 uitvoerig beschreven.²⁷ Volgens het verhaal, kwamen maar liefst 150 ruiters en 1000 voetknechten onder leiding van de veldheer Serbatchan en zijn tweede man, de heer Pierchan om de loge te 'bezichtigen'.

Afb. 8. De voorgevel van de loge, 1971. Het poortgebouw met pilasters dat in opzet uit 1643, terwijl de noordvleugel, ommuring en bastions uit de 18de eeuw dateren (foto Mr R. Barendsen).

Afb. 9. De voorgevel van de loge in 1994, na twintig jaar leegstand. Onduidelijkheid over de toekomst heeft zijn sporen achtergelaten. Veel bruikbare onderdelen als hout en dakpannen zijn verwijderd, waarna het klimaat voor verder verval zorgt (foto F.F. Ambagtsheer).

De resident Jacob Trogh had nog geprobeerd het bezoek met een 'cavelingh wijn' tot rede te brengen, maar dit was een vergeefse poging. Het bezoek werd officieel verwelkomt met 3 kanonschoten en de veldheer kreeg tevens een tulband – ter waarde van 24 à 25 ropias – aangeboden. Kort daarna kwamen de ruiters en voetknechten binnen 'als verwoedende menschen tot geweldenarijen met het opbreken en kappen van deuren, zoo aen de kamers als pakhuisen der logie'.

De loge zal derhalve schade geleden hebben, maar of er meer dan de deuren en vensters is vernield, blijft onduidelijk.

Het verhaal vermeldt verder in detail de ontberingen van drie soldaten en de resident, die 'met beijde beenen inde eijzers' in de gevangenis van de loge werden opgesloten. Later moesten deze gevangenen geboeid naar een klein fortje bij Ponda lopen, alwaar zij tot 6 juli gevangen werden gehouden.

1726: gebruik van de loge naar gegevens Valentijn

De 'Grond Teekening van 's Comps. Logie op Wingurla in het Ryck van Visiapour met de omme staande Huysen Punten en Gragt etc.' van François Valentijn vertoont een grote gelijkenis met de hierna te bespreken tekening van Isaak de Graaf (afb. 4). De waarde ervan ligt voornamelijk in de legenda, waarin alle functies der ruimten genoemd zijn.²⁸

Valentijn noemt boven de open galerij 't Salet', waarschijnlijk de grote representatieve ruimte van de loge. Binnen het hoofdblok hadden de middelste ruimten op de begane grond slechts een doorgangsfunctie, terwijl de overige ruimten het 'Koper Pakhuys', 't Maakelaars Pakhuys', de woning voor de derde persoon en een 'Waschhuys' herbergden.

Interessant is de locatie van de trap naar de verdieping, die buiten langs de westgevel liep en in 't Salet' bovenkwam. Onder de trap bevond zich het 'Dispens', een voorraadkamer-tje. Op de verdieping lagen 's opperhoofs woning', de 'tweede Persoons woning', 'de viere syn woning' en een 'Contoir'.

Valentijn vermeldt tevens diverse vertrekken, die tegen de ommuringen gesitueerd waren, namelijk 'De Combuys' en 'De Wax Camer' of 'Kaarsmakery' aan de noordelijke binnenplaats en aan de zuidzijde de 'Wapen Camer', de 'Nederlandsche Soldate wagt', de 'Constabels Kamer', de 'Makeelaars Kamer', de 'Meesters Kamer', de 'Adsistenten Kamer' en tenslotte de 'Makelaars Logie'. Valentijn schrijft verder: 'Deze loge (...) heeft twee doorgaande verwelofsels boven mal-kander is boven plat met een gemetselde Steene tralie Leuning 4 voet hoog uit maakende (...) geheel van onde tot boven 36 Rhyndlandsche voeten.'²⁹

Bouwgeschiedenis

1637: bouw van de loge

Bij de bouw van deze gefortificeerde factorij kort na 1637 moet de Compagnie grote verwachtingen hebben gekoesterd. Ook nu nog is te zien dat kosten noch moeite gespaard zijn om hier een imposante loge te bouwen (afb. 19).

HOOFDGEBOUW

Het hoofdgebouw meet 75 x 44 Rijnlandse voet,³⁰ en is twee lagen hoog met een kap (afb. 5 t/m 7). In dit van oorsprong oudste gedeelte zijn de ruimtes door middel van kruisgewelven overspannen, welke op de verdieping waren verfraaid met cassette-stucwerk. De restanten van dit stucwerk zijn nog steeds zichtbaar. Dit gedeelte heeft ook de zwaarste muren. De oriëntatie van het rechthoekige hoofdgebouw is noord-zuid. De galerij komt uit op de oost-west as. Ter weerszijden van de middengang bevinden zich een grote en een kleine kamer. Tussen de noord-west hoek en de galerij bevond zich een trap waarmee de verdieping bereikt werd. Hier bevond zich een balkon dat vermoedelijk rondom het gehele gebouw

Afb. 10. De zuidwesthoek van het hoofdgebouw. Op deze foto uit 1971 is duidelijk te zien dat dit gedeelte na een instorting hersteld moet zijn geweest. De vlakke gevels tussen de restanten van de bezweken toogconstructie duiden hierop. Vermoedelijk was het deze toogconstructie die de hoek er juist heeft uitgedrukt (foto R. Barendsen).

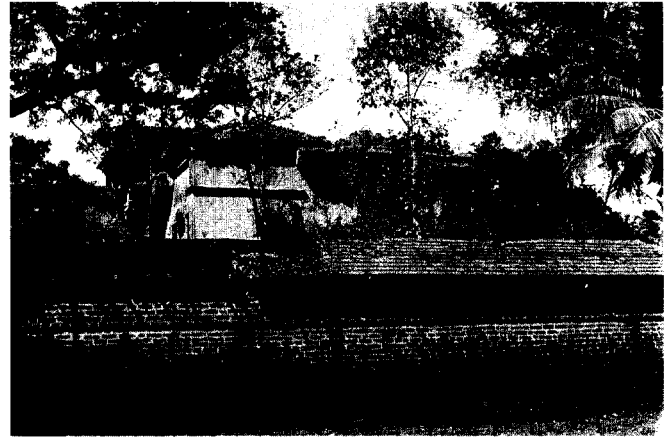
Afb. 11. De zuidwesthoek van het hoofdgebouw in 1994. De al eerder herstelde hoek is opnieuw bezwaken. De losse stenen werden later in de contour van de plattegrond opgestapeld. Verder zijn op de foto nog de restanten van de gestucte casetteplafonds van de eerste verdieping te zien. Het geheel heeft thans het aanzien van een romantische ruïne (foto F.F. Ambagtsheer).

liep. De indeling op de verdieping is gelijk aan die op de begane grond. Vanwege het warme klimaat werd de verdieping voor bewoning gebruikt omdat deze het meeste profijt had van de verkoelende werking van de zeewind. De tweede verdieping, de zolder, had in tegenstelling tot de eerste verdieping veel lichtere muren en veel openingen (luiken of ramen) en bood daarmee een ruim uitzicht op de omgeving. Deze is nog toegankelijk via een veel kleinere trap en zal verder geen belangrijke functie hebben gehad.

De achtergevel (oostgevel) is – conform de constructie – opgedeeld in drie traveeën met zware ‘bogen’ en dubbele pilasters (afb. 6). Hierbij heeft de smalle middelste travee een cirkelvormige boog, terwijl de bredere buitenste traveeën korfbogen hebben. Momenteel zijn de bogen op beide verdiepingen opgevuld met lichtere wanden. Deze worden op de eerste verdieping verlevendigd door één venster met daarboven een oeil-de-boeuf, terwijl de centrale travee nu twee vensters zonder oeil-de-boeuf bezit. Op de begane grond is in de centrale travee een deuropening en oeil-de-boeuf aanwezig, terwijl de twee nevenliggende traveeën slechts een klein venster kennen. Binnen de noordelijke travee is een dichtzetting van een oudere deuropening te herkennen.

Op de verdieping zijn nog de resten van balkons aanwezig. Op de foto's van Barendsen van 1971 zien deze er al verval- len uit.³¹ De achtergevel is beduidend soberder uitgevoerd dan de voorgevel, getuige het ontbreken van de kapitelen der dubbele pilasters op de begane grond.

De noord en zuidgevels zijn opgebouwd uit een smalle (13,5 voet) en een brede (25 voet) travee. Van de zuidgevel is de westelijke travee nu ingestort. Zoals op de foto's uit 1971 te zien is had deze helft oorspronkelijk twee ramen (afb. 10). De smallere oostelijke travee is met de twee ventilatie-spleten op de begane grond en een oeil-de-boeuf op de eerste ver-

Afb. 12. De zuidmuur, situatie uit 1971. Goed is te zien hoe provisorisch de ingestorte noordwesthoek en het dak hersteld zijn. De pannendakjes boven de buitenste ommuring behoren tot de bebouwing op het binnenplein, die juist tegen deze ommuren is aangebouwd (foto R. Barendsen).

dieping zeer gesloten. De opbouw met bogen en pilasters is gelijk aan de overige gevels.

De oorspronkelijke ingangspartij is voor een Hollandse loge zeker zeer indrukwekkend geweest. Op de tekening van Isaak de Graaf (1678) is de gevel opgebouwd uit twee verdiepingen met dubbele pilasters, beëindigd door een gebroken fronton (afb. 3). De dubbele pilasters van de begane grond en de eerste verdieping zijn op de tekening gecanneleerd en voorzien van toscaanse/dorische kapitelen. De relatieve rijkdom van de gevel wordt verder versterkt door de 5 vazen of pinakels op het fronton, de decoratieve band onder dit fronton, de tympanen boven de gevelopeningen van de eerste ver-

Afb. 13. Detailopname van een kruiskoos met een oeil-de-boeuf erboven. Het eerste verval is reeds zichtbaar: gebroken glas, afbrokkend pleisterwerk en plantengroei. Vermoedelijk was dit nog een oorspronkelijk 17de eeuwse kruiskoos (foto R. Barendsen, 1971).

Afb. 14. Detail van de entree in de voorgevel. Aan de afsnijdingen van de pilasters is te zien dat de poort vroeger smaller moet zijn geweest. Links naast de poort is een plaquette ingemetseld door de A.S.I., waarop behalve een korte geschiedenis uit de VOC-periode, tevens is aangegeven dat dit een 'protected monument' is (foto R. Barendsen, 1971).

dieping en het hiervoor gelegen overdekte balkon. De oorspronkelijke ingang zal tussen de middelste twee pilasters gesitueerd zijn geweest en was derhalve niet breder dan 5 voet.

Deze voorgevel, aan de westzijde, was gericht op de zee. Hierachter bevindt zich het poortgebouw, dat met een galerij of kloostergang verbonden is met de hoofdbouw. Het gehele terrein was omgeven door een aarden wal ter verdediging. De gracht was 25 voet breed en 12 voet diep en was een droge gracht, die alleen in de regentijd met water gevuld was. Tussen de wal en de gracht lag nog een berm ter breedte van 9 voet. Over de brug kwam men via het poortgebouw op het binnenterrein.

Afb. 15. De zuidzijde van de ommuring met de contouren van de droge gracht omstreeks 1971. Deze situatie is anno 1994 nog nauwelijks veranderd (foto R. Barendsen).

Afb. 16. Op deze foto uit 1994 is een stalen hulpconstructie te zien, die zelf thans eveneens herstel verdient. Deze stalen spanten waren tijdens het bezoek van Mr Barendsen in 1971 al aanwezig, hetgeen nogmaals de zwakte van de oorspronkelijke bouw bevestigd (foto F.F. Ambagtsheer).

INTERIEUR EN CONSTRUCTIE

Afgezien van de kruisgewelven met cassette-stucwerk op de verdieping moet het gebouw toen toch een sober interieur hebben gehad. Het gebouw had zware muren van 2,5 á 5 voet dik met weinig ramen. De loge was vooral bedoeld voor de inkoop van handelswaren, welke werden opgeslagen in afwachting van verscheping.

De hoofdconstructie bestond uit een gemetselde kolommenstructuur van 6 à 6,5 x 7 à 7,5 voet dik. Hoewel deze een strakke symmetrische opbouw suggereert bestaat deze uit een midden travee van 19 voet breed met ongelijke zijtraveeën van respectievelijk 24 en 25 voet. Tussen deze kolommenstructuur zijn kruisgewelven gemetseld, die een bogenstructuur in de gevel laten zien (afb. 5 t/m 7).

De muren zijn opgetrokken uit een bepleisterde zachte lokale steensoort genaamd lateriet.

Op de foto's van Barendsen uit 1971 zijn nog kruiskozijnen met luiken te zien. Waarschijnlijk hebben de oorspronkelijke ramen reeds deze vensters gehad (afb. 13).

De loge was oorspronkelijk omgeven door een aarden wal. Waarschijnlijk zullen binnen deze omwalling enige houten bouwsels bestaan hebben voor personeel en opslag. Op de binnenplaats achter het hoofdgebouw bevindt zich nog steeds de oorspronkelijke rechthoekige waterput, die net 1,25 meter uit de as van de loge is gesitueerd.

1643: aanvraag voor een ommuring en reparatie van de loge
De nieuwe loge had slechts een aarden wal ter verdediging, hetgeen door de opperkoopman Cornelis van Sanen omstreeks 1643 als onvoldoende wordt beschouwd. Op 17 november 1643 schrijft hij dan ook zijn verzoek om een stenen ommuring aan de Gouverneur Generaal Antonio van Diemen.³²

De belangrijkste reden voor de nieuwe ommuring was de onveiligheid als gevolg van de 'oorloge met de Portugeesen', waarbij de haven van het slechts 60 kilometer zuidelijker gelegen Goa door de VOC-schepen geblokkeerd werd. Ook voelde men zich bedreigd door de 'mooren', zijnde de inlandse bevolking. Tevens werd als reden aangevoerd het belang van Wingurla als verversingsplaats voor de schepen uit Surat, Malabar en de oorlogsschepen voor Goa.³³ Een andere praktische reden betrof het feit dat de aarden wal 'soo swack is dat (...) se geduerende den geheelen reegen tijt (...) soude vanselffs om verde inde gracht ter needer storten'. Tot slot wordt de goedkeuring van Batavia verzocht, omdat men vond dat de loge 'sich selven met negotije in profijtjen can bedroopen' en een goede plaats had binnen de profijtelijke peperhandel van Malabar. In de brief wordt voorgesteld 'om 2 punten op de crujs, houcken teegens den anderen over inde muer op te haelen', hetgeen uiteindelijk ook spoedig nadien is uitgevoerd. Over de loge zelf wordt nog vermeld, dat deze wel gebouwd was 'in goede calk en steen starck en met goetd fundament', maar dat de kap met houten planken 'geen remedie zijnde om te repareren off most de gansche kap affgenomen' en nieuw 'mett pannen gedeckt werden'. Dit werd inderdaad uitgesteld en pas twaalf jaar later uitgevoerd.

Kort nadat dit verzoek tot versterking van de loge werd gedaan, zal dit waarschijnlijk door Batavia gehonoreerd zijn en ging men daadwerkelijk over tot de aanleg van de ommuring met de twee bastions (afb. 20). De perspectief tekening met de bijbehorende plattegrond van 1678 uit de Atlas van Isaak de Graaf levert veel informatie omtrent de vorm van deze ommuring (afb 3).

De rechthoekige ommuring van 12 x 13 Rijnlandse roeden werd ter plaatse van de aarden wal aangelegd. De muren waren slechts twee voet dik en vanaf de binnenplaats gemeten slechts 10 voet hoog. De ommuring was op de zuidoostelijke

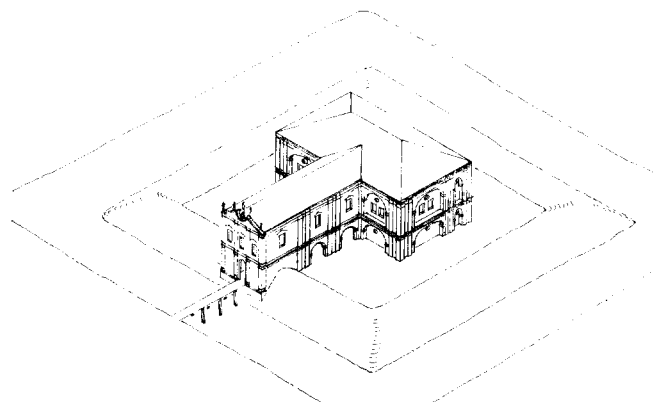

Afb. 17. De 'trap' aan de noordzijde van de loge. Om instorting zoals aan de zuidwesthoek te voorkomen, is hier een extra drukboog tegen de noordwesthoek aangebouwd. Later is hier tevens een trap op gemetseld, die begrijpelijkerwijze een merkwaardig verloop heeft (foto F.F. Ambagtsheer, 1994).

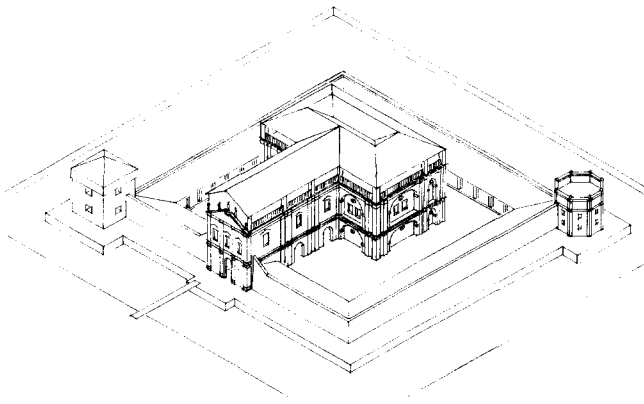

Afb. 18. De eerste verdieping in de noordvleugel van het poortgebouw. Aan de nissen ter weerszijde van de deuropening is af te leiden dat deze ruimte een belangrijke representatieve functie heeft gekend (foto F.F. Ambagtsheer, 1994).

hoek nog versterkt met een achthoekig torentje – het zogenaamde 'ront torentje' – dat volgens de tekening wellicht met pilasters en vazen op de hoeken versierd was. Het torentje wekt derhalve eerder de indruk als een belvédère gebouwd te zijn dan als een werkelijk versterkte toren. Dit wordt bevestigd door de benaming van het aan de andere zijde gelegen bastion: 'Vierkant Reditje op de andere hoek van de muur daar geschut op ligt'. Dit vierkante bastion met een overkapt geschutsplatform op de eerste verdieping was in feite de enige serieuze versterking van de ommuurde loge. De tekening laat nog twee geschutsopeningen op de zuidwestelijke hoek van de ommuring zien, maar hiervan is thans geen spoor in het nog bestaande muurwerk terug te vinden. Wel is er thans nog een reeks van 22 schietgaten aan de noordzijde, de stadszijde, zichtbaar.

Afb. 19. Isometrische tekening van het bouwvolume van de loge omstreeks 1637. De loge kende oorspronkelijk geen ommuring, maar een omwalling (Tek. L.B. Wevers, 1996).

Afb. 20. Isometrische tekening van het bouwvolume van de loge omstreeks 1678. Deze tekening is mede gebaseerd op de tekening van Isaak de Graaf (Tek. L.B. Wevers, 1996).

Aan de binnenzijde van de ommuring was een 'open Galdery en Wooning', gebouwd in de vorm van een lessenaarsdak op kolommen tegen de ommuring aan.

Dat de ommuring pas in een latere fase – na 1643 – werd aangelegd wordt door de perspectieftekening van de ingangspartij bevestigd. Deze laat een gepleisterde gevel zien, waar de buitenmuur met laterietblokken koud op aansluit. De schuin oplopende beëindiging van deze muur kan wellicht te maken hebben met de mogelijk hierachtergelegen kleine aanbouwen met lessenaarsdaken, die zich aan weerszijden van de galerij bevonden kunnen hebben.³⁴

1655 : herstel van de galerij en loge

De loge was blijkbaar niet erg degelijk gebouwd, want op 30 maart 1655 worden er ongelukken gemeld, die veroorzaakt zouden zijn door de bouwvalligheid van de loge. Het betrof hier onder andere de galerij tussen de poort en het hoofdgebouw, die 'verot ende vernielt was', terwijl de na 1643 gebouwde ommuring nog wel als 'seer sterk' werd beschouwd. Vanuit Batavia wordt op 14 augustus geantwoord, dat de herstellingswerkzaamheden zo goedkoop mogelijk moesten worden uitgevoerd.³⁵

De bouw werd echter duurder en degelijker uitgevoerd, hetgeen door Leendert Jansz. drie jaar later nog eens uitgebreid gemotiveerd werd. Een van de redenen was 'om d'aensienelijke inhabitanten wanneer deselvige t'opperhoofd met groot gevolg coomen begroeten audientie te verlenen'.³⁶ Expliciet wordt hier dus op de representatieve functie van de loge gewezen. Een andere essentiële reden betrof het gegeven dat vanwege onlusten de materialen over het water moesten worden aangevoerd, terwijl normaal gesproken de 'steen, calcq ende metselloon heer civil te becoomen was'.

De herbouw werd blijkbaar in hout overwogen, omdat het 'opbouwen met steen boven 3 à 400 pagoden niet hooger als t'vermaecken met houtwerck soude coomen te costen'. De

jaarlijkse reparatiekosten en de dreiging van de Portugezen vormden blijkbaar de aanleiding, dat op 8 mei 1656 vanuit Batavia werd geadviseerd 't'huys ende galderije geheel met steen te bouwen'.

De kwaliteit van het muurwerk van de galerij was erg slecht. De muren waren wel dik, maar met te weinig kalk gemetseld. Ze waren zo slecht, dat deze 'met voeten conde omgestooten werden, tot verwonderinge tgansche huys niet geheel is nedergestort geweest'. Tijdens de herstellingswerkzaamheden stortte dan ook nog een pilaar in. Batavia vond het echter te duur worden en vroeg op 5 september 1656 'of de galderije niet geheel gemist off met een vierde van de voorgestelde onkosten conde voltrocken werden'. Hierop wordt echter geantwoord dat men de ruimte hard nodig heeft voor de 'diverse aensienlijke inhabitanten tot onderhoude van vruntschap (die met een ongemeen groot gevolg van personen verscheijnen)', zoals tijdens de blokkade van Goa (1636-1644).³⁷ Tevens was de ruimte beschikbaar voor de bemanning van compagnie's schepen, die voor verversing langskwamen. Voor de volledigheid wordt nog vermeld, dat het opperhoofd slechts twee kamers in het (hoofd)gebouw tot zijn beschikking had.

Om de onkosten in de hand te houden wordt op 14 mei 1658 voorgesteld een pannendak over het huis aan te brengen tegen de 'swaere aldaer vallende regen'.

Tot slot wordt nog vermeld, dat de afgebroken stenen woning in 4 à 5 jaar weer was opgebouwd, en dat hiermee tussen 1649 en 1656 ruim 7000 pagodas gemoeid waren, maar 'van welke laste de ver(enigde) Comp(agnie) voortaan bevrijt sal blijven'!

Het bestaande gebouw laat eveneens de uitgevoerde bouwactiviteiten zien. Een opvallend gegeven hierbij is dat de – oorspronkelijk met kruisgewelven overwelfde – galerij bij de herstellingswerkzaamheden een vloerconstructie met gordelbogen kreeg. Hierbij werden verschillende hart-op-hart afstanden – 1,20 m en 1 m – toegepast. De overgang van het oude en nieuwe constructie-systeem is nog duidelijk herkenbaar in het huidige gebouw (afb. 6).

Verder zal ook de lichte houten opbouw en balustraden rondom van de tweede verdieping toen aangebracht zijn. Hierdoor kan het merkwaardige detail uit de tekening van Isaak de Graaf (1678) verklaard worden, waarbij dit dak boven het fronton van de ingangspartij uitkomt. Deze lichte houten dakopbouw verklaart de dunnere muurdammen op de tweede verdieping, waarbij elke travee met twee vensters onderverdeeld is. Omstreeks 1971 bestond deze dakopbouw nog (afb. 12).

De achttiende eeuw

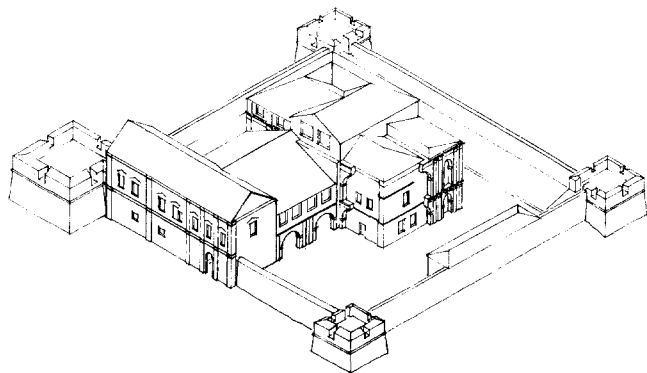
Bij het onderzoek bleek dat het gebouw na het ontstaan van de tekening van de Graaf uit 1678 en Valentijn uit 1726 nog ingrijpend is gewijzigd. Dit is in tegenstelling met de VOC-bronnen, welke er juist op wijzen dat het belang en daarmee ook de bouwactiviteiten van de loge na 1700 sterk verminderd waren. Op alle vier hoeken van de ommuring bevindt zich nu een vierkant bastion waarbij het N.W. bastion, het

grootste, alleen toegang heeft vanaf de eerste verdieping van het poortgebouw (afb. 21). De andere drie zijn toegankelijk vanaf het binnenterrein en voorzien van een ramp om een kanon omhoog te rijden. Ondanks het feit dat de loge geen militaire functie had en er ook geen legermacht gevestigd was, heeft elk bastion vier schietopeningen. De latere aanbouwen en herstelwerken van de loge zijn met gestucte gordelbogen overspannen (begane grond) terwijl de kapconstructies in hout uitgevoerd.

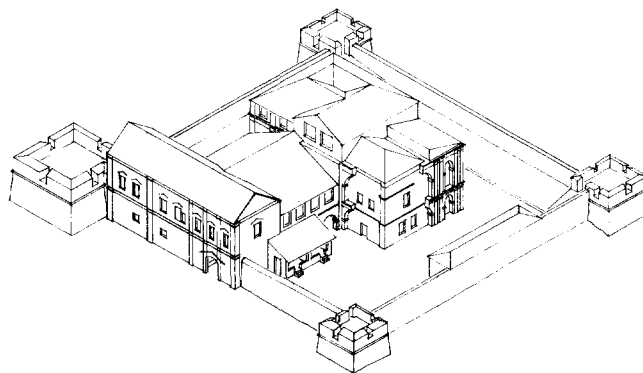
Poortgebouw

De voorgevel van het poortgebouw werd met twee traveeën uitgebreid tot drie traveeën, waarbij de linker en middelste travee op de eerste verdieping elk door twee vensterassen zijn onderverdeeld, terwijl de oorspronkelijke oude rechter travee met drie vensterassen en de entree breder en belangrijker is (afb. 8). Mogelijk werd toen ook de entree – beëindigd door een segmentboog – verbreed (afb. 14). Deze doorsnijdt daardoor de oude pilasterindeling. Ook de sporen van het dakje boven de ingang doorsnijden de pilasters. Boven de vensters op de eerste verdieping bevinden zich restanten van mogelijk oorspronkelijk driehoekige frontons, alhoewel het hier wellicht slechts geknikte waterlijsten betreft. Indien dit juist is, heeft het dak van de ingangspartij waarschijnlijk geen overstek gekend, waardoor de ‘waterlijsten’ noodzakelijk waren. Op de eerste verdieping, juist naast de middelste travee, bevindt zich een dichtgezette deuropening, die mogelijk toegang tot een balkon verschafte. Op de verdieping bestaat de uitbreiding uit een grote ruimte welke uitkwam op het hoger gelegen N-W bastion. Gezien de twee ronde beeldnissen moet deze zaal fraai ingericht geweest zijn (afb. 18). Dit duidt op een belangrijke functie.

Naast de galerij, waar zich tot dan toe de trap bevond, komt waarschijnlijk ook een nieuwe invulling, met opslagruimten op de begane grond en een veranda op de verdieping (Afb. 5 en 7). De trap wordt verplaatst en is nu vanaf de galerij toegankelijk en komt boven uit achter de nieuwe uitbrei-

Afb. 21. Isometrische tekening van het bouwvolume van de loge omstreeks 1850 (Tek. L.B. Wevers, 1996).

Afb. 22. Isometrische tekening van het bouwvolume van de loge omstreeks 1971. Deze tekening is mede gebaseerd op de foto's van R. Barendsen (Tek. L.B. Wevers, 1996).

ding van het poortgebouw, waar zich nu de belangrijkste ruimte bevindt. Deze uitbreiding heeft opvallend veel niveauverschillen en daardoor ook veel trappen. Van hieruit gaat ook een vaste trap naar de zolder.

Ook de hoeveelheid aan invullingen op het binnenterrein wijst erop dat de loge nog intensief in gebruik moet zijn geweest. Het is mogelijk dat zich hier een zelfstandige handelaar had gevestigd, welke de loge van de VOC had overgenomen. De plaats was nog steeds in trek wegens het belang van een verversings haven. Dit blijkt ook uit het feit dat de Engelsen in 1772 een kleine factorij in Wingurla hebben geopend.

De latere verbouwingen

Gedurende de negentiende en twintigste eeuw is de loge waarschijnlijk nog enkele malen verbouwd. Door het ontbreken van archiefmateriaal kunnen deze wijzigingen echter moeilijk gedateerd worden.

Een van de wijzigingen betreft de vernieuwing van de zuidwestelijke hoek van het hoofdgebouw. Dit gedeelte was blijkbaar of verwoest, of bouwvallig geworden, zodat dit op een eenvoudige wijze tussentijds hersteld moest worden. Op de foto's van Barendsen van omstreeks 1971 is het verschil in gevelarchitectuur van deze hoek met de rest van het gebouw goed herkenbaar (afb. 10). In plaats van de gevels met bogen en pilasters werd een eenvoudige gladde gevel aangebracht. Gezien de vensters zou dit mogelijk in de loop van de negentiende eeuw kunnen zijn uitgevoerd.

Verder zijn in deze periode nog diverse aanpassingen van dakpartijen, balkons en de trap aan de noordzijde uitgevoerd (afb. 21). Deze aanbouw – gelegen tussen de galerij, het hoofdgebouw en het poortgebouw – werd waarschijnlijk al – gezien de vloerconstructies met gordelbogen – gedurende de achttiende eeuw aangebracht, maar het huidige gebouw toont sporen van minimaal twee verschillende lessenaarsdaken boven dit bouwdeel (afb. 7). Ook de merkwaardige situering van de trap – die recht op de bouwmuur van het hoofdgebouw

bouw uitkomt – moet het resultaat van een latere verbouwing zijn (afb. 17). Zeer waarschijnlijk heeft de trap voornamelijk een constructieve functie gehad, aangezien deze precies op de noord-westhoek van het gebouw uitkomt. Op de hoeken komen namelijk de grootste spatkrachten van de gewelven voor. Aan de zuidzijde leidde dit al tot de eerder genoemde instorting en herstelwerkzaamheden van het gebouw (afb. 11). Hierdoor is het aannemelijk dat men omstreeks deze tijd de noordzijde – waar men blijkbaar dezelfde problemen verwachtte – versterkte met een luchtboog. Dat de functie als trap minder belangrijk was in vergelijking tot de constructieve functie, blijkt uit de onregelmatige plattegrond en de parabolische loop van de trap. Verder is de ligging misschien nog verklaarbaar, wanneer men aanneemt dat de bijgebouwen binnen dit gedeelte van de ommuring voor personeel bestemd waren, waardoor een extra toegang tot de hoofdverdieping wellicht gewenst werd. Waarvoor het gebouw in de negentiende eeuw echter gebruikt werd is echter vooralsnog onduidelijk. Mogelijk hebben de Engelsen het gebouw nog later benut als handels- en opslagplaats.

Aan de zuidzijde van de galerij bevindt zich thans een aanbouwtje. Dit kleine aanbouwtje met een lessenaarsdak, bestaat uit twee ruimten met elk een aparte entree aan de binnenplaatszijde en werd later tegen de galerij aangebouwd. Mogelijk houdt de aanbouw verband met de laatste functie van het gebouw, namelijk de 'public office'.³⁸

Verval van de loge

Het verval zal zijn ingetreden aan het eind van de jaren zestig van deze eeuw. Dankzij een fotodocumentatie van de heer Barendsen uit 1971 hebben wij thans nog een indruk van het gebouw in welstand (afb. 22). Het gebouw stond toen echter al leeg en was enigszins verwaarloosd.

Gedurende het bezoek van Barendsen was er al sprake van sloop van de loge. Ondanks de gevoerde correspondentie van de heer Barendsen om deze sloop te voorkomen en het gegeven dat het gebouw op de monumentenlijst van de Archaeological Survey of India staat, heeft dit niet tot een adequate bescherming geleid.

De reeds hiervoor genoemde herstelde zuidwestelijke hoek van het hoofdgebouw is een aantal jaren geleden opnieuw ingestort (afb. 11). Ook de later aangebrachte hulpconstructies ter ondersteuning van de gewelven bestaande uit stalen spanten op de verdiepingen, zijn in slechte staat of reeds geheel bezweken. Ten slotte is al het houtwerk duidelijk verdwenen door sloop (afb. 16). Zo zijn de afgelopen jaren de kapconstructies en de kozijnen systematisch uitgebroken en verwijderd (afb. 9).

De muren – die zijn opgetrokken uit de zachte Laterietsteen – vervallen bij verwaarlozing snel en laten begroeiing gemakkelijk toe. Verder laat ook de rest van het gebouw zeer ernstige scheurvorming zien. Ondanks het feit dat de ASI hier een 'watchman' heeft aangesteld om het terrein schoon te houden, verkeert het gebouw in een zeer slechte staat.

Besluit

Na het uitvoeren van uitgebreid veldwerk aan de Malabar- en Coromandelkust, blijkt de loge van Wingurla één van de architectonisch meest interessante VOC-monumenten. Allereerst, omdat het hier één van de weinige nog bestaande loges betreft, dit in vergelijking met de diverse VOC-forten en kerken die nog in India bestaan.

Qua architectuur kan in het algemeen gesteld worden dat de overzeese VOC-bouwkunst vaak niet bijzonder spectaculair was. Wingurla is kwalitatief een zeer gunstige uitzondering, hetgeen vooral tot uitdrukking komt in de fraaie interieurs met kruisgewelven en gestucte 'cassettes'. Hierdoor kan men stellen dat Wingurla inderdaad een prachtig VOC-gebouw is, 'het schoonste dat in India te vinden is'.

Noten

* Van januari tot april 1994 hebben Frans Ambagtsheer en Annemieke Witteveen uitgebreid veldwerkonderzoek verricht aan de Malabarkust en de kust van Madura in Zuid-India. Hierbij zijn maar liefst 28 voormalige nederzettingen gelokaliseerd en werden de aangetroffen objecten gedocumenteerd. De hier gebruikte opmetingstekeningen zijn het resultaat van dit veldwerk. De heer R. Barendsen en Leo Wevers hebben in maart-april 1994 ook deelgenomen aan dit veldwerkonderzoek ter ondersteuning van de fotodocumentatie.

Dit onderzoek wordt uitgevoerd in samenwerking met het Rijksmuseum te Amsterdam. Het veldwerk ter plaatse werd mogelijk door de bijdrage van het Prins Bernhardfonds. Verder droegen bij: het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (Kivi) en het Universiteitsfonds der Technische Universiteit Delft.

Namens de stichting 'Documentatie (bouwkundige) Monumenten der VOC i.o.' werken beide auteurs in samenwerking met het Rijksmuseum (te Amsterdam) thans aan de documentatie van alle Indiase VOC-nederzettingen. Hierbij wordt o.a. gebruik gemaakt van de gegevens van het onderzoek dat mr R. Barendsen in de jaren '60 heeft uitgevoerd. Het onderhavige artikel over Wingurla is het eerste resultaat van deze inventarisatie.

- 1 F. Valentijn, *Oud en Nieuw Oost-Indië*, Dordrecht 1726, 2e stuk, p. 230.
- 2 G.D. Winus & M.P.M. Vink, *The merchant-warrior pacified. The VOC (The Dutch East India Co.) and its changing political economy in India*, Delhi 1991, p. 12.
- 3 Een andere VOC-vestiging met een belangrijke politieke functie was de factorij te Agra.
- 4 P. van Dam, 'Beschrijvinghe van de Oostindische Compagnie', Tweede boek, deel II. Bewerkte uitgave door F.W. Stapel. 's-Gravenhage 1939, p. 436.
- 5 Goa was de residentie van de Portugese onderkoning.
- 6 ARA, kaartenarchief, inv.nr. VEL 885.
- 7 Onder de 'Toepassen' kwamen ook Indiërs die niet van Portugese afkomst waren voor. Vriendelijke mededeling de heer L. Wagenaar.
- 8 H. Terpstra, *De Nederlanders in Voor-Indië*, Amsterdam 1947, p. 125.
- 9 De huidige naam voor Visiapur is Bijapur.
- 10 ARA, VOC 1143, fol 708-711.
- 11 ARA, VOC 1203, fol 893-907.
- 12 Buiten deze relatief kleine Nederlandse staf was nog een aantal inheemse bedienden aanwezig.
- 13 De paarden werden vaak als geschenken voor diverse inlandse

- machthebbers gebruikt. De paarden werden dus niet als lastdier benut. Vriendelijke mededeling de heer L. Wagenaar.
- 14 W.Ph.Coolhaas, *Generale Missieven van Gouverneur-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie*, 's-Gravenhage 1985, deel III (1655-1674), p. 76.
 - 15 Coolhaas 1985, deel III (1655-1674), pp. 246 en 313. Rapport van 14 december 1658, waarin een jaarwinst van f 32081-7-2 wordt genoemd en het rapport van 16 januari 1660, waarin een winst van 47067-4-10 wordt vermeld.
 - 16 Coolhaas 1985, deel III (1655-1674), p. 435.
 - 17 Coolhaas 1985, deel III (1655-1674), p. 701.
 - 18 Coolhaas 1985, deel III (1655-1674), p. 818.
 - 19 P. Davies, *'Monuments of India', vol. II 'Islamic, Rajput, European'*, London 1989, p. 506.
 - 20 'Condewaer, een coopstad aen de andere zijde van Goa gelegen'. Mogelijk betreft het hier het huidige Coondapur, waar oorspronkelijk de VOC-loge Barseloer gelegen was.
 - 21 Coolhaas 1985, deel III (1655-1674), pp. 890-891.
 - 22 Van Dam, Tweede boek, deel 2, p. 436.
 - 23 Coolhaas 1985, deel III (1655-1674), p. 949.
 - 24 H.K. s'Jacob, *De Nederlanders in Kerala 1663-1701*, 's-Gravenhage 1976, p. LII, noot 176.
 - 25 Van Dam, Tweede boek, deel 2, p. XV.
 - 26 Van Dam 1939, Tweede boek, deel 2, p. 134.
 - 27 ARA, VOC 1547, fol 211-215.
 - 28 Het werk van Valentijn werd in 1726 gepubliceerd. De hier beschreven situatie zal van hiervoor dateren.
 - 29 Deze hoogte komt exact overeen met die van de kroonlijst van het nog bestaande gebouw.
 - 30 R. Rentenaar, *Van Swindens vergelijkingstafels voor lengtematen en landmaten*, Wageningen 1971. De Rijnlandse voet meet 31,394 cm.
 - 31 De heer Barendsen heeft in de periode 1963-1971 diverse reizen langs de Indiase kusten gemaakt om de VOC-overblijfselen te inventariseren. Hiervan zijn twee verslagen – van de Malabarkust en de Coromandelkust – uitgewerkt en bij de RDMZ gearchiveerd.
 - 32 ARA, VOC 1143, fol 708-711.
 - 33 Vanaf de veertiger jaren van de zeventiende-eeuw tot aan de beslissende slag om Cochin in 1663 werd de haven van Goa diverse malen door een aantal VOC-schepen geblokkeerd. Vriendelijke mededeling voor de heer L. Wagenaar.
 - 34 Een andere mogelijkheid zou kunnen zijn dat men uit esthetische overwegingen de ommuring met opzet hoger op de voorgevel wenste aan te sluiten.
 - 35 ARA, VOC 1227, fol 419-421.
 - 36 Waarschijnlijk wordt hier bedoeld op het bezoek van de gouverneur generaal Johan Maetsuijcker. AA, VOC 1227, fol 419.
 - 37 C.R. Boxer, *Jan Compagnie in oorlog en vrede, beknopte geschiedenis VOC*, Bussum 1977, p. 23.
 - 38 J. Murray, *A handbook to India, Pakistan, Burma and Ceylon*, London 1955, p. 444. Het betrof hier een gerechtsgebouw, dat omstreeks 1970 werd opgeheven. Vriendelijke mededeling Mr R. Barendsen.